

Titel: Princippet..., [Helsingfors] 071-0100

Citation: "Princippet..., [Helsingfors] 071-0100", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1.
Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds: https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_071-shoot-workidacc-1992_0005_071_Helsingfors_0100/facsimile.pdf (tilgået 30. juli 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

Princippet i "stadievæxlingen" i moderne finsk rigssprog (men ikke de detaljerede regler, hvorefter nedenfor) skal fremstilles som følger (dels af hensyn til tilhører^oder ikke er specialister i finsk, men dels ogsaa fordi allerede denne foreløbige fremstilling giver mig anledning til nogle principielle bemærkninger):

Udgangseksempel: lepo 'ro, hvile', partitiv lepo-a, essiv lepo-na, illativ lepo(h)on; akkusativ-genitiv levo-n, adessiv levo-lla, inessiv levo-ssa, adjektiv levo-llinen 'rolig'. stadium
bruku pallu
p kaldes her det "sterke ~~svage~~", v det "svage".
inbäver
Det saakaldte svage stadium optæder ved begyndelsen af kort lukket stavelse, det saakaldte stærke stadium ellers.
skuden stavelse

Forudsætningen for stadiesvæxlingen er 1° at der under ordets *væxla* opbygning eller afledning *en växel* udskiftes suffixer, saaledes at der indtræder et skifte mellem kort lukket stavelse og en stavelse der enten er lang og lukket eller er åben;

2° at der ved *tilägga* begyndelsen af den/stavelse, der ved suffixtilføjeelse kan blive kort og lukket, staar en af de *svag* konsonant-enheder, der kan være stærkt stadium. Dette gælder ikke f. eks. v, jf. laiva 'sabb', part. laiva-a, essiv laiva-na, ill. laiva-(h)an; akk.-gen.

Ligesaa leipä 'brød' leipä-h leipä-nä leipä-(h)än, leivä-n, leivä-llä, leivä-ssä; leipo-o 'han bager'; leipo-vat 'de bager'; leivo-n 'jeg b.', leivo-t 'du b.', leivo-mme 'vi b.', leivo-tte 'I b.'.
Ligesaa af ordet for 'stang' akk.-gen. seipä-n, adess. seipä-llä; iness. seipä-ssä, nom. seiväs, part. seiväs-tä.

svag, stærk

laiva-n, adess. laiva-lla, iness. laiva-ssa, afledn. laiva-llinen 'skibsladning'.

Vi kan behandle stadiesvælingen rent foreløbigt uden at tage stilling til

1° hvorvidt de i stadiesvælingen indgaaende kontoider er varianter af et og samme fonem eller er to forskellige fonemer; det her givne eksempel p : v er valgt fordi man paa forhaand véd, at p og v er komutable og altsaa maa registreres i inventaret som to forskellige fonemer: paikka 'sted, plads', vaikka 'endskønt'; apu 'hjælp' (akk.-gen. avu-n osv.), avu 'fortjeneste, egenskab';

2° hvilken plads de i stadiesvælingen indgaaende kontoider idvrigt indtager i sprogets system (om de f. eks. i henhold til en eller anden definition strukturelt set er konsonanter, et spørgsmål som jeg ikke her skal komme ind paa).

Naar man benytter 'alternation' i vag forstand, kan man betegne stadiesvælingen som en saadan (for saa vidt med tilslutning til Sauvageot 1946, der kalder den i 'alternance consonantique'). Om alternation/i streng forstand og stadiesvælingens forhold hertil se senere. Svensk 'stadiesvæling', finsk 'astevaihtelu' /dansk 'trinsklifte'/ er en mindre forpligtende og derfor forsigtigere terminus.

~~Det er altsaa forekomsten af det stærke stadium i paradigmet, som er udslagsgivende, forudsætningen for at man faar stadiesvæling og hvis man vil foresøge at opfatte stadiesvælingen som et mekanisk fonem, som kan deduceres ud fra en opgiven stammeformel, maa denne stammeformel indrettes saaledes, at den indbefatter det stærke stadium stammes' lepo-, hvoraf sluttes nom. lepo, part. lepo-a, akk.-gen. levo-n, osv.; men for laiva skrives st. laiva-. Ligeledes: nom. seiväs 'en stang', part. seiväs-tä, gen. seiväs-seiväs-n, adess. seiväs-seiväs-llä, iness. seiväs-seiväs-ssä osv.; her maa man opgive to stammer: en liddet st. leiväs- og en aaben st. leiväs (thi man har ogsaa ord som vapaa 'fylder kuld' har den aabne st. kuld har den aabne st.~~

i. sv. man : män

/Ena svensk har den undertiden været kaldt konsonantavljud, der maa tages i lignende vag forstand.

Man kan da sige, at det fænomen, vi beskæftiger os med, er en 'væxling' /et 'skifte'/ mellem to kontoid-enheder paa grænsen mellem to stavelser inden for samme ord; den kan altsaa ikke forekomme i ordets begyndelse og ikke i ordets slutning, men kun i ordets indre, og de samme kontoid-enheder, der kan optræde som "svagt stadium", kan ogsaa optræde 'frit', uden at der er væxling, jf. laiva, avu (ovenfor).

Near der her er sagt 'kontoid-enhed' og ikke simpelt hen 'kontoid', er det fordi de størrelser, der indgaar væxlingen, i hvert fald i henhold til traditionel fremstilling ikke altid er enkeltkontoider, men ogsaa i nogle tilfælde er kontoidgrupper, f. eks. stærkt sted. nk, svagt stad. ng, jf. kaupunki ^{st.} 'by' part. kaupunkia osv., akk.-gen. kaupungi-n, iness. kaupungi-ssa, osv. γ Hvorvidt det virkelig er nødvendigt i disse tilfælde at regne med et skifte mellem grupper, eller det kan fortolkes som et skifte mellem to enkeltkontoider, maa vi senere undersøge. Near der her er sagt 'kontoid-enheder', er det altsaa ogsaa af forsigtighedshensyn. Med en 'enhed' menes eet element eller flere (evt. to) elementer i indbyrdes forbindelse.

γ Ligesaa kenki 'en sko'; kenki-n osv., akk.-gen. kengki-n, iness. kengki-ssa, osv.; kenki-i ^{la-} 'han skor', kenki-vät ^{skor} 'du skor', kengi-n 'jeg sk.', kengi-t 'du sk.', kengi-mme 'vi sk.', kengi-tie 'I sk.'.
Ligesaa af ordet 'ring' akk.-gen. renka-n, adess. renka-lla, iness. renka-ssa, nom. rengas part. rengas-ta.

I det flg. behandles den strukturelle fortolkning af selve stadiet xlingen! Hvilke størrelser er det, der indgaar stv., og af hvad art er de?

¹forkortes i det flg. stv.

Medens p : v var et egnet mønstereksempel at begynde med, er det andre eksempler vi maa gaa ud fra for at faa dette spørgsmål belyst.

To ting er især iøjnefaldende:

1° i det stærke stadium² findes der altid et k, et i eller et p (kort eller langt, evt. i gruppe med andre wwwwwwww kontoider);

²forkortes i det flg. st.st.

2° www det svage stadium³ er i visse tilfælde et nul.

³forkortes i det flg. sv.st.

For at forstaa hele stv. er det hensigtsmæssigt at tage sit udgangspunkt i denne iagttagelse^(2°) og se hvor langt den kan generaliseres.

indvirkningsfylt

Det mest oplagte eks., og traditionelt fuldt anerkendte, er at naar k er st.st. er det sv.st. et nul: jalka 'fod', part. jalka-a, ill. jalka-(h)an, akk.-gen. jala-n, adess. jala-lla, iness. jala-ssa; ikā 'alder' ikā-ā ikā-(h)ān ikā-n ikā-llā ikā-ssā; luke-e 'han læser', luke -vnt 'de læser', lue-n 'jeg læser', lue-t 'du l.', lue-mme 'vi l.', lue-tte 'I l.'; af ordet for 'torn' akk.-gen. okna-n, iness. okna-ssa, osv., nom. oas, part. oas-ta.

Vinder de fleste betingelser

en hagg, ett förne

Stv. st.st. kk tt pp : sv.st. k t p
f. eks. akka ^{gemma} 'akne' akk.-gen. aka-n osv.,
aka-llinen 'gift, eg. bekonet'; tyttö
'biga' tytö-n, tytär ^{tyttö} 'datter', akk. gen.
tyttäre-n; seppä ^{seppä} 'små' seppä
lader sig fortolke som kktt st.st.

k t p : sv. st. nul i stillingen efter
k resp. t resp. p (der maa siges efter,
fordi en langkontoid eller dobbeltkontoid
i finsk altid er en geminat, der er fordelt
over to stavelser, og det altsaa maa være
det sidste k resp. t resp. p, der veksler
med 0).

Fordelen ved denne fortolkning er, at
vi udvider betingelserne for den i forvejen
gældende regel at k veksler med 0 (ogsaa t
mellem to vokoider kan veksle med 0 under sær-
lige betingelser, hvorom nedenfor).

Forudsætningen for denne fortolkning er,
at geminaterne kk tt pp modsigelsesfrit lader
sig fortolke som identitetsgrupper af k t p,
eller med andre ord, at ortografiens interpre-
tation er berettiget, saa at fortolkningen kan
gælde ikke blot grafematisk men ogsaa fonema-
tisk. Denne forudsætning er i alle henseender
opfyldt.

Den ovenfor omtalte stv. st.st. nk
: sv.st. ng er fonetisk at forstå som st.st.
[ŋ:k] : [ŋ:]. Den fortolkning, ortografien har
foretaget, synes ikke fonematisk hensigtsmæs-
sig, da finsk ellers ikke kender størrelsen g
(bortset fra nogle fremmedord, som her lades
ude af betragtning); [ŋ:] lader sig derfor ikke
fortolke som en gruppe/ til trods for det fo-
netiske indicium der ligger i at lyden er lang.

γ sv. st. —

/af 2 kontoider,

De betingelser, under hvilke størrelsen ŋ
(udtalt [ŋ:] eller [ŋŋ]) optræder i finsk, læ-
der sig reducere til 2:

1° ŋ optræder som sv.st. til nk[ŋ:k]. Der
er ingen betænkelighed ved at regne med at denne
betingelse er til stede overalt hvor ŋ optræ-
der mellem to vokoider, altsaa ikke blot i kaup-
ungi-n osv. over for kaupunki osv., kengi-n
osv. over for kenki-i osv., men ogsaa f. eks.
i sangen 'meget', der ^{kan en tvangfri interpretation uden motivering} tvangfrit kan forstås
som en adverbial akk.-gen. til en ikke-realise-
ret saaben stamme sanke- (en virtuel nom.
sanki).

Svarer instr.

2° ŋ optræder foran k, i hvilken stilling
n ikke kan optræde; og det kan vises, at i de
tilfælde, hvor man véd, at det er et n, der
skulde stå foran k, faar man ŋ : saa-n 'jeg
faar', -ko enklitisk Interrogativpartikel,
saanko 'faar jeg?' ['sa:ŋkø]. Man kan her
med samme sikkerhed, som det sker f. eks. ved

analysen af italiensk, slutte, at ŋ er en variant af n i stillingen foran k i samme ord.

Af 2° sluttes, at ŋ er et k-farvet n. Og dette man kunne generaliseres til tilfældet 1° saaledes, at svagtrimmet til k-farvet n + k er et k-farvet n + 0. Regelen kan altsaa formuleres saaledes, at k ogsaa her, i stillingen efter n, veksler med nul; men n'et beholder sin k-farve (udtalen [ŋ:]) som et signal for, at det er sv.st. til nk, og i kraft af dette signal vil det kunne være kommutabelt med et nn. Dette forekommer mig at være en strukturelt set højst interessant løsning.

Inden vi gaar videre, vil vi foreløbig konstatere

1° at sv.st. aabenbart i en del tilfælde lader sig opfatte som nul;

2° at denne opfattelse aabenbart paa den anden side ikke lader sig generalisere til samtliche tilfælde: ved stv. st.st. p : sv.st. v er der ingen mulighed for omfortolkning; vi har her ikke et skifte mellem et fonem og et nul, men et skifte mellem to explicite fonemer.

Dette dobbeltresultat vil det være hensigtsmæssigt at have for øje ved betragtningen af de næste eksempler, selv om opgaven stadigvæk maa blive den at generalisere nuå saa langt som muligt, da dette giver den simpleste løsning.

Som allerede nævnt kan man have en stv. bestaaende i st.st. t : sv.st. 0. Betingelserne for denne stv. er snævre, og jeg skal nøjes med foreløbig at nævne eet tilfælde, hvor den indtræder, nemlig i infinitiv II, hvis suffix er -te-, og som kun kan optræde i 2 kasus, nemlig i instrumentalis sing. (-te-n) og i inessiv sing. (-te-ssa), f. eks. p^hæse-n 'jeg slipper fri', inf. II instr. sg. p^hæse-te-n 'ved at slippe fri', iness. sg. p^hæse-te-ssa 'medens man slipper fri'. I stillingen efter kort ~~WOMAN~~ faas her nul: f. eks. af det ovennævnte levo-n 'jeg bager' faas lepo-e-n og lepo-e-ssa (eller, med en særlig diftongisk kontraktion, lepo-i-n og lepo-issa).

slippa

Stv. st.st. lt rt nt : sv.st. ll rr nn
 f. eks. kulta 'guld' akk.-gen. kulla-n osv.,
 kerta 'gang' kerra-n, ranta 'strand' ranna-n
 er fonetisk at forstå som st.st. [l:t] [r:t]
 [n:t] : sv.st. [l:] [r:] [n:]. Ogsaa den kan derfor fortolkes som et skifte mellem t og 0, idet [l:] [r:] [n:] bliver staaende.

*mp : mm
 kumpu 'en kulle'
 kummu-n*

Bortset fra de lige nævnte tilfælde, hvor et t indgaar i st.st., har man ellers altid svarende til st.st. t sv.st. d, f. eks. koti 'et hjem' part. koti-a osv., akk.-gen. kodi-n inessa. kodi-ssa osv.; ppyt^{ber}-n 'han beder', ppyt^{ber}-vst 'de b.', ppydⁿ-n 'jeg b.', ppydⁿ-t 'du b.', ppydⁿ-mme 'vi b.', ppydⁿ-tte 'I b.'.

Denne stv. rejser et særligt problem, fordi størrelsen d næsten aldrig forekommer i finsk undtagen i tilfælde hvor det maa eller kan fortolkes som sv.st. til t, hvilket altsaa vil sige, at d næsten aldrig forekommer ved begyndelsen af en kort sæben stavelse. I denne stilling kan d dog forekomme i nominalstammer paa -me-; regelmæssig er ganske vist en type som non. laidun 'gæsgang' ^{afesmark} part. laidun-ta, akk.-gen. laitume-n osv. Men som uregelmæssig maa man fra dette synspunkt betragte stammen sydⁿme-'hjerte', der ikke blot har d i nom. sydⁿ, part. sydⁿ-tⁿ, men ogsaa i akk.-gen. sydⁿme-n osv.

En komutation mellem t og d paa samme plads i et par af idvrigt ens ordformer kan man i det faktisk forefundne sprogstof kun faa frem ved at kommutere et sv.st. t, svarende til et st.st. tt, med et sv.st. d, svarende til et st.st. t: kodi-n (akk.-gen. af koti 'et hjem') : koti-n (akk.-gen. af kotti 'hylster'). Men man har altsaa i saa fald en komutation, der stemmer

med de mekaniske krav, man sædvanlig stiller til
en saadan.

Atiske følgende angikkras.